

مدرسه اجتماعی، ترجمان اندیشه‌های مسجد مدرسه در شهرهای نوین

فرزانه باطنی^{1*}، نوشین ابوالحسنی²

1- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه تهران، f.bateni@ut.ac.ir
2- دانشجوی کارشناسی ارشد انرژی معماری، دانشگاه تهران، n_abolhasani@ut.ac.ir

چکیده

انسان عصر حاضر همواره به راههایی جهت صرفه‌جویی هر چه بیشتر در تمامی زمینه‌ها می‌اندیشد. معماری نیز از این قاعده مستثنی نیست. به همین جهت ایده مدارس اجتماعی جهت کاهش هزینه‌های ساخت ساختمانهای فرهنگی آموزشی شکل گرفت. این مدارس به گونه‌ای ساخته می‌شوند تا برخی از فضاهای آنها بتواند در ساعات غیردرسی در اختیار محله و اجتماع اطراف خود قرار گیرد. این امر علاوه بر کاهش هزینه‌ها، کمکی در جهت ارتباط هر چه بیشتر دانش‌آموزان، والدین و مدرسه است. مدارس اجتماعی شاید از دید اندیشمندان، ایده‌ای بدیع باشد، اما با اندکی تفکر می‌توان ریشه‌هایی از تفکرات موجود در این گونه مدارس را در مسجد-مدرسه‌های سنتی ایران دید. مسجد مدارس، فضاهایی چند عملکردی بودند که علاوه بر خدمت‌رسانی به طلاب خود در اختیار شهر و محیط اطراف خود نیز بوده‌اند. هدف از نگارش این مقاله مقایسه عملکرد فضایی مسجد مدرسه و مدرسه اجتماعی است. با نگاه بر عملکردهای این دو فضا این نتیجه حاصل می‌گردد که گذشتگان ما به مسجد-مدرسه‌ها تنها به دید یک فضای آموزشی نمی‌نگریستند و برای این فضا عملکردهای دیگری غیر از محل کسب علم و دانش در نظر می‌گرفتند.

واژه‌های کلیدی: مسجد مدرسه، مدرسه اجتماعی، مدرسه محله، معماری سنتی ایران

1- مقدمه

«مسجد - مدرسه» نوعی فضای معماری است که کارکردهای اصلی مسجد و مدرسه را توأم دارد و از لحاظ کالبدی نیز فضاهای اختصاص یافته بدانها از اهمیت کمابیش مشابه و متعادل نسبت به یکدیگر برخوردار است. در متون تاریخی از این نوع بناها با عناوینی نظیر «مسجد»، «مدرسه» و یا غالباً «مسجد و مدرسه» یاد شده است. فعالیت‌های آموزشی، از جمله‌ی آموزش خط و کتابت، از همان آغاز گسترش اسلام در مساجد صورت می‌گرفت و زمان پرداختن بدان به نحوی بود که موجب بروز اشکال در فعالیت‌های عبادی نمی‌شد. برخی از علما حتی در منزل خود به تدریس می‌پرداختند، اما گسترش فعالیت‌های متنوع آموزشی و مذهبی موجب شد که مراکز خاص دیگری برای آموزش علوم مذهبی و سایر علوم مربوط با آن شکل گیرد. بیت‌الحکمه، یکی از نخستین مراکز علمی و فرهنگی بود که گویا در اوایل قرن سوم هجری قمری در بغداد تأسیس شد. [1] از اواخر قرن سوم و اوایل قرن چهارم هجری قمری بود که مکان‌هایی به نام مدرسه ساخته شد و در همین دوره